

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.12

Н. Г. Габлей
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права, процесу і криміналістики
Прикарпатського юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»

ДЕЯКІ АСПЕКТИ УЧАСТІ ЗАСУДЖЕНОГО В КАСАЦІЙНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Однією з найбільш актуальних проблем, на якій зосереджена увага дослідників, є проблема створення системи касаційного оскарження судових рішень, яка б повністю узгоджувалася з вимогами Конституції України та міжнародно-правовими зобов'язаннями, узятими нашою державою під час вступу до Ради Європи. Ця проблема є актуальною й тому, що чинне кримінально-процесуальне законодавство, на жаль, не регулює всіх аспектів касаційного провадження, зокрема потребують розширення права засудженого на цій стадії процесу.

Теоретичним проблемам процесуального статусу засудженого на стадії касаційного провадження присвячено праці Н. Бобченко [1], В. Маляренка [2], С. Ворожцова [3] й ін.

Мета статті – висвітлити деякі аспекти участі засудженого в касаційному провадженні.

Закріплена в Конституції України можливість касаційного оскарження рішення суду традиційно розглядається як важлива складова права особи на захист. Забезпечення цього права у сфері кримінального судочинства залежить від ефективності реалізації завдань касаційного провадження як форми перегляду судових рішень у кримінальних справах.

Згідно зі ст. 125 Конституції України і ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Верховний Суд України є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції [4; 5]. Саме на нього покладено завдання забезпечити однакове застосування судом касаційної інстанції, яким є Вищий спеціалізований суд України, Закону України про кримінальну відповідальність і так гарантувати єдність судової практики під час застосування норм матеріального права.

Касація – це 1) оскарження до вищого суду судових рішень, вироків, які набрали законної сили; 2) перевірка вищим судом законності й обґрунтованості вироків і рішень суду, що набрали законної сили, за матеріалами, які знаходяться в справах, і додатково наданими; 3) перегляд, скасування судового рішення нижчої інстанції

вищою інстанцією з причин порушення нижчою інстанцією законів і недотримання нею норм судочинства [6, с. 129].

Касаційне провадження – це окрема стадія в українському кримінальному процесі; урегульована законом діяльність щодо оскарження судових рішень (вироків, ухвал, постанов) судів першої та апеляційної інстанцій розгляду судом касаційної інстанції кримінальних справ за касаційними скаргами й поданнями з метою вирішення питання про законність і обґрунтованість оскарженого вироку, ухвали суду або постанови судді [7, с. 169].

На цій стадії процесу перевіряється законність, обґрунтованість і вмотивованість вироків, ухвал і постанов, уживаються заходи щодо усунення допущених порушень і помилок, чим підвищується якість роботи судів.

Відповідно до ч. 1 ст. 433 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, суд касаційної інстанції перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального й процесуального права, правової оцінки обставин і не має права досліджувати докази, установлювати й визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в оскарженому судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу [8]. Визначений у такий спосіб як загальне правило обсяг перевірки справи вищим судом означає таке: 1) перевірці підлягають лише доводи поданих касаційної скарги чи подання, а не всі докази у справі, на основі яких обґрунтовано оспорюване судове рішення; 2) перевірка охоплює тільки тих суб'єктів, які подали або щодо яких унесено вказані процесуальні документи, а не всіх осіб, інтересів яких стосується винесене судово рішення. Отже, чітко простежується дві сторони обсягу перевірки справи: предметна (якісна), суб'єктна (кількісна). Інакше кажучи, діє класична континентальна формула: “tantum devolutum quantum appellatum”, що означає «наскільки особа апелює, настільки справа рухається далі» [5, с. 82].

Визначивши так обсяг перевірки справи в касаційному суді, законодавець надає засудженому, виправданому, його законному представникові, захисникові та іншим суб'єктам право самостійно вирішувати, яка частина судового рішення їх не влаштовує, прийнята «не на їхню користь», і самим визначити межі оскарження цього рішення. Таке правило, на думку В. Маляренка, значно полегшує роботу касаційного суду, який не зобов'язаний наводити в ухвалі докази, аргументи, мотиви на обґрунтування чи спростування тих обставин, яких ніхто не оспорує [2, с. 48].

На нашу думку, виявлення та встановлення судової помилки, допущеної у справі, вимагає від заінтересованої особи неабияких знань кримінального судочинства [9, с. 148]. Засуджений, як правило, поверхово обізнаний із критеріями перевірки правосудності судового рішення. Унаслідок цього деякі з наявних у справі недоліків і прогалин він може й не виявити або не надати їм значення, а зосередити увагу на очевидних уже й для нього судових помилках. А сам касаційний суд, згідно з наведеним положенням КПК України, перевірятиме законність судового рішення лише в межах процесуальних вимог цього засудженого, викладених у його скарзі, унаслідок чого його права та законні інтереси не будуть повною мірою захищені.

Отже, досить важливим є право засудженого під час оскарження судового рішення в касаційному порядку на захист, яке певною мірою реалізується через необхідність мати захисника, котрий може надати йому кваліфіковану юридичну допомогу. Адже в юридичній літературі зазначається, що право особи на захист у кримінальному судочинстві є фундаментальним і необхідним для справедливого суду [10, с. 50]. Підготовку і складання касаційної скарги адвокат-захисник здійснює в такому самому порядку, що й під час складання апеляційної скарги, тобто вивчає матеріали, проводить бесіду з клієнтом, за необхідності вишукує додаткові докази. Причина оскаржуваного рішення має бути всебічно аргументована з урахуванням того, що вирок перевіряється в обсязі, у якому він оскаржений. Коло документів, які повинен вивчити адвокат, готуючи касаційну скаргу, ширше, ніж під час підготовки апеляції, адже цього разу предметом оскарження є не тільки вирок, а й апеляція. Для роботи над касаційною скаргою немає певних, універсальних зразків. Схему побудови скарги визначає процесуальний матеріал, який у різних справах є різним. Готуючись до подання касаційної скарги, адвокат насамперед аналізує та вивчає судові рішення, яке оскаржується, зіставляє його з нормами матеріального і процесуального права з метою вивчення невідповідностей законодавству.

Як і на інших стадіях процесу, головним завданням захисника на цьому етапі є робота з

доказами. Глибоке знання доказів надає можливість усвідомити реальну ситуацію й відповідно корегувати свою правову позицію та передбачити майбутнє рішення суду.

Варто також зауважити, що все ж у ч. 2 ст. 433 КПК України говориться й про право суду касаційної інстанції вийти за межі касаційних вимог, якщо цим не погіршується становище засудженого. Тут діє принцип *“reformatio in pejus”* (недопустимість повороту до гіршого) [11, с. 277]. Це означає, що не всі судові помилки, які знаходяться поза межами процесуальних вимог заінтересованої особи, залишатимуться й поза реагуванням касаційного суду.

Також касаційний суд зобов'язаний, згідно з ч. 2 ст. 433 КПК України, вийти за межі процесуальних вимог, якщо задоволення скарги чи подання дає підстави для прийняття рішення на користь інших засуджених, від яких не надійшли скарги або щодо яких унесено подання. Це положення закону зумовлене тим, що судова помилка, допущена щодо одних засуджених, водночас може бути допущена й стосовно інших засуджених по тій самій кримінальній справі. Відповідно, судові рішення не може бути залишене без змін щодо таких засуджених.

Доцільно погодитись із думкою Н. Бобечко про те, що можна дійти парадоксального висновку: у касаційному порядку права та законні інтереси осіб, які не подавали скарги й щодо яких не вносились подання, захищаються більшою мірою, ніж права та законні інтереси дійсно заінтересованих у цьому осіб [1, с. 84].

Крім того, закон не вказує, з яких питань можуть бути прийняті рішення на користь названих вище осіб. Така невизначеність випадків, що зобов'язують вищий суд вирішувати справу й щодо інших засуджених, суперечить загальному правилу ч. 1 ст. 433 КПК України. Адже втручатися в судові рішення в інтересах осіб, які його не оскаржили, касаційний суд повинен обережно, оскільки такі особи можуть заявити інші процесуальні вимоги, обґрунтувати їх іншими доводами, ніж ті, що викладені в скарзі чи поданні. До того ж у певних ситуаціях інтереси засуджених можуть виявитися діаметрально протилежними. Якщо, наприклад, один із засуджених, який оспорив судові рішення, перекладатиме вину за вчинене на іншого засудженого, який не оспорує цього рішення, то втручатися в таке рішення вищий суд не вправі внаслідок дії правила про заборону «повороту на гірше» [3, с. 16]. Тому в літературі слушно піддано критиці вираз «на користь інших засуджених», який можна тлумачити по-різному [12, с. 244].

Уважаємо за необхідне викласти ч. 2 ст. 433 КПК України в такій редакції: «Суд касаційної інстанції переглядає судові рішення судів пер-

шої та апеляційної інстанцій у межах касаційної скарги. Суд касаційної інстанції вправі вийти за межі касаційних вимог, якщо цим не погіршується становище засудженого, виправданого чи особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Якщо задоволення скарги дає підстави для прийняття рішення на користь інших засуджених, від яких не надійшли скарги, суд касаційної інстанції зобов'язаний прийняти таке рішення лише в разі, коли рішення за цією скаргою чи поданням неможливо прийняти не зачіпаючи їхніх законних інтересів за умови, що це не погіршить їхнього становища, а також становища особи, щодо якої здійснюється перегляд».

Відповідно до ч. 4 ст. 430 КПК України, засуджений підлягає обов'язковому виклику в судові засідання для участі в касаційному розгляді, якщо суд визнає обов'язковою його участь, а засуджений, котрий тримається під вартою, – також у випадках, якщо про це надійшло його клопотання. Однак під час розгляду в судах касаційних скарг за участю засуджених виникають труднощі, пов'язані з організацією їхнього конвоювання зі слідчих ізоляторів, охороною в суді й оплатою витрат за доставку засуджених до місця розгляду справи. Терміни розгляду скарг осіб, котрі тримаються під вартою, не виправдано затягуються, це призводить до порушень закону, конституційних прав громадян [13, с. 23]. Одним зі способів вирішення цієї проблеми є застосування відеоконференцз'язку. При цьому засуджений, котрий заявив про своє бажання бути присутнім під час розгляду скарги або представлення на вирок, має можливість узяти участь у судовому засіданні касаційної інстанції безпосередньо або викласти свою позицію щодо розглядуваних судом питань і ознайомитися з матеріалами судового засідання з використанням засобів відеоконференцз'язку. Це право засудженого впливає з положення ч. 9 ст. 336 КПК України, де вказано, що дистанційне судові засідання може здійснюватись і в суді касаційної інстанції. Це означає, що застосування відеоконференцз'язку в касаційному провадженні є альтернативою особистій участі засудженого в судовому засіданні. Але остаточно форму участі засудженого в судовому засіданні має визначати суд.

Уважаємо за необхідне, щоб захисник засудженого перебував під час касаційного розгляду справи поряд зі своїм підзахисним і мав можливість безпосередньо з ним спілкуватися. А участь захисника в касаційному розгляді кримінальної справи на прохання засудженого має забезпечувати суд. За таких обставин технологія відеоконференцз'язку не призведе до порушення права засудженого на захист.

Проте загальна норма ст. 336 КПК України про застосування відеоконференцз'язку не є доско-

налою, оскільки не враховано особливості апеляційного та касаційного проваджень. Наприклад, не визначено право засудженого під час розгляду кримінальної справи із застосуванням відеоконференцз'язку на підтвердження або спростування доводів, викладених у скарзі або поданні, користуватися будь-якими документами чи новими матеріалами, які суд ще не розглядав, але які необхідні для демонстрації під час судового засідання. Також не зазначено, що розгляд кримінальних справ судом касаційної інстанції в режимі відеоконференцз'язку не здійснюється щодо осіб, які мають фізичні або психічні вади, не володіють мовою, якою ведеться судочинство, щодо неповнолітніх, а також у справах про злочини, за які як міра покарання може бути призначене довічне позбавлення волі.

Отже, права засудженого в суді касаційної інстанції потребують уточнення та доповнення. Аналізуючи зміст стадії касаційного провадження, можна дійти висновку, що засудженому належать ті права, що встановлені законом, а також й інші, які випливають зі змісту закону, але не перелічені: право на оскарження судових рішень, визначених КПК України, у касаційному порядку; право заявляти відводи; право знати про подання прокурора, касаційні скарги, подавати на них заперечення; право на захист особисто або за допомогою адвоката-захисника; право заявляти клопотання й висловлювати свою думку щодо клопотань інших учасників судового провадження; право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження; право на поновлення пропущеного строку на оскарження судового рішення, якщо для цього є законні підстави; право на роз'яснення про можливість участі в суді касаційної інстанції, у тому числі й про випадки обов'язкової участі, та безпосередня участь під час розгляду справи в касаційному порядку; право на доповнення, зміну й відкликання касаційних скарг; право на письмове повідомлення про дату розгляду справи в касаційному суді; право подавати до касаційного суду документи, яких не було в справі; право давати пояснення; право брати участь в суді касаційної інстанції за допомогою використання технології відеоконференцз'язку; право отримувати копії рішень суду касаційної інстанції.

Література

1. Бобечко Н. Межі та обсяг перевірки кримінальної справи касаційним судом / Н. Бобечко // Право України. – 2006. – № 4. – С. 82–85.
2. Малярєнко В.Т. Про окремі питання касаційного перегляду кримінальних справ за новими правилами / В.Т. Малярєнко // Вісник Верховного Суду України. – 2001. – № 4. – С. 40–49.
3. Ворожцов С. Принципы кассации по новому УПК / С. Ворожцов // Российская юстиция. – 2002. – № 12. – С. 14–16.

4. Конституція України від 28 червня 1996 р. – Х. : ПП «ГВІНІ», 2006. – 64 с.

5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07 липня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.

6. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998–2004. – Т. 2. – 1999. – 744 с.

7. Король В.В. Судові стадії провадження у кримінальних справах : [навчальний посібник] / В.В. Король. – Івано-Франківськ : Гостинець, 2006. – 240 с.

8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/paran3486#n3486>.

9. Габлей Н.Г. Повноваження засудженого під час оскарження і розгляду кримінальної справи в касаційному порядку / Н.Г. Габлей // Зовнішня торгівля: права та економіка. – 2008. – С. 147–151.

10. Бірюченський О. Проблеми забезпечення прав особи на захист у кримінальному судочинстві / О. Бірюченський // Вісник Верховного Суду України. – 1999. – № 6. – С. 50–55.

11. Молдован А.В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США : [навчальний посібник] / А.В. Молдован. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.

12. Беднарская В.М. Пересмотр судебных решений и контроль за ними / В.М. Беднарская // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи : матеріали Науково-практичної конференції 18–19 квітня 2002 року, м. Харків. – К.-Х. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 242–245.

13. Маляренко В.Т. Щодо строків кримінального процесу / В.Т. Маляренко // Право України. – 2000. – № 1. – С. 16–23.

Анотація

Габлей Н. Г. Деякі аспекти участі засудженого в касаційному провадженні. – Стаття.

Стаття присвячена висвітленню прав засудженого на стадії касаційного провадження, які чітко передбачено чинним кримінально-процесуальним законом.

Запропоновано розширення комплексу прав завдяки внесенню змін до законодавства. Акцентовано увагу на тому, що питання, пов'язані з процесуальним статусом засудженого в касаційному суді, є дуже важливими, оскільки вони окреслюють роль цього суб'єкта в процесі касаційного оскарження й дають змогу йому належним чином захищати свої права.

Ключові слова: засуджений, касаційне провадження, суд касаційної інстанції, права засудженого, захисник.

Аннотация

Габлей Н. Г. Некоторые аспекты участия осужденного в кассационном производстве. – Статья.

Статья посвящена освещению прав осужденного на стадии кассационного производства, которые четко предусмотрены действующим уголовно-процессуальным законом. Предложено расширение комплекса прав благодаря внесению изменений в законодательство. Акцентировано внимание на том, что вопросы, связанные с процессуальным статусом осужденного в кассационном суде, очень важны, поскольку они определяют роль данного субъекта в процессе кассационного обжалования и позволяют ему должным образом защищать свои права.

Ключевые слова: осужденный, кассационное производство, суд кассационной инстанции, права осужденного, защитник.

Summary

Gablej N. G. Some aspects of participation of the convicted person to appeal. – Article.

The article is devoted to coverage of prisoners' rights under the cassation proceedings, which are clearly stipulated by the criminal procedural law, and proposed expanding set of rights due to the amendments to the legislation. The author emphasizes that the issues related to the procedural status of the convicted in the Court of Cassation is very important because they outline the role of the subject in the appeal and allow him to properly defend their rights.

Key words: convict cassation proceedings, court of cassation, rights of the convicted, and counsel.